

PERISCOPE

*Commentaar uit het
Wetenschappelijk Instituut*

Wat nu met de PvdA?

De PvdA heeft nu al tweemaal een forse verkiezingswinst gemaakt zonder dat in politieke invloed (regeringsdeelname) te kunnen omzetten. Sinds 1959 is er, zelfs inclusief demissionaire staat, maar 6½ jaar van socialistische ministers sprake geweest, waarvan slechts 3½ jaar een functionerende socialistische minister-president. Tot 1990 zal dat naar men aanneemt niet veranderen. Krijgen we Italiaanse toestanden? Wordt de PvdA een soort PCI¹⁾, een partij die rond 30% van de stemmen heeft of meer, maar toch nooit tot regeren wordt geroepen? En hoe komt dat dan toch? Zou dat misschien aan de PvdA zelf liggen? Wat moet er dan veranderen? Allemaal pijnlijke vragen waar in de partijgelederen en daarbuiten over gesproken wordt.

Traditioneel oppositioneel

De sociaal-democratie is in Nederland gestart met 45 jaar oppositionele zuiverheid. In 1894 opgericht, gehoorzaamde men aan de regel van de Internationale dat niet dan in dwangsituaties meeregeren met de 'burger-

lijke partijen' aanvaardbaar was.²⁾ De rode patriarch Kautsky heeft in 1913 de SDAP nog eens subtiel aan die regel herinnerd. De partij moest primair een strijdorganisatie zijn, niet gericht op dragen van mede-verantwoordelijkheid. De verhouding met de RKSP ontwikkelde zich mede daardoor dusdanig dat de R.K. voorman Nolens in 1925 van mening was dat tot samenwerking met de SDAP 'niet dan in uiterste noodzaak' moest worden overgegaan.

Pas door de opstelling van een nieuw beginselprogram in 1937 werd de SDAP een potentiële regeringspartij. Het zelfgekozen isolement werd verlaten. Prompt twee jaar later maakten zij deel uit van het kabinet-De Geer en dan niet eens 'bij uiterste noodzaak'. In het oorlogskabinet-Gerbrandy werd de samenwerking voortgezet. Zo bereidde de oude SDAP in haar laatste jaren de koers-

1) Bart Tromp in *Voorwaarts*, 1 juni 1986.

2) Anneke Visser in *Het zesde jaarboek voor het democratisch socialisme*.

wending voor waardoor na de oorlog een zeer gouvernementeel PvdA het vaandel kon overnemen. De tijd van Drees, de enige periode waarin de sociaal-democraten rechtstreeks en langdurig de politiek hebben kunnen beïnvloeden. De invloed van de fusiepartners van de SDAP, nl. de Vrijzinnig Democratische Bond en de Christen-Democratische Unie (bestaande uit links denkende christenen) was daarin wellicht voelbaar. Het eerste beginselprogramma van de PvdA, opge-

» PvdA: een belangrijke politieke factor met de allure van een getuigenis-partijtje. «

steld door de protestantse theoloog Banning, droeg een centrum-links karakter. Personalistisch-socialisme noemde men dat toen. De waarde van het gezin scoorde zeer hoog, evenals die van de zedelijk te typeren 'persoon'. Het klassemodel was voor een flink stuk ingeruild voor een mentaliteit van 'samen de schouders eronder'. Na 45 jaar van politiek vruchteloze oppositie volgden dus 20 jaren van mede-verantwoordelijkheid. En dat was te merken.

Toch was de rek er in 1958 bij de PvdA al uit. De geest van de oude SDAP keerde terug, de twee fusiepartners werden steeds minder herkenbaar. De 'doorbraak' is mentaal volledig mislukt. Afkeer van samenwerking bepaalt het klimaat in de partij. Eind '58 biedt het verschijnsel van de Fakkeldragers, het ongeduldige kader dat wars is van compromissen en de sectarische zuiverheid zoekt. Het alles of niets. Meeregeren 'niet dan in

een dwangsituatie' zoals de Internationale in 1900 voorschreef. De 'Fakkeldragersdag', met zijn anti-confessionele eisen, vond zijn vervolg in de val van het kabinet die door Burger als noodzakelijk werd gezien, idem de val van het kabinet-Cals onder gejuich van klein-links, de anti-KVP-motie van 1969, de Voorwaardenstrategie, de Meerderheidsstrategie, de polarisatie, het ononderhandelbare Keerpuntprogramma, de opzettelijke ongelijke behandeling van de christen-democraten in het rode kabinet-Den Uyl met z'n groene randje, het fiasco van de kabinetsformatie van 1977 waar gelijke behandeling van christen-democraten door de PvdA onaanvaardbaar werd geacht waarna de PvdA zelf de deur dichtsloeg, het fiasco van het kabinet-Van Agt/Den Uyl, het zgn. vechtkabinet. Anneke Visser geeft daarover een eerlijk en kritisch verslag in 'Het zesde jaarboek voor het democratisch socialisme' (1985).

Dat is op zichzelf een verademing na lezing van 'verklaringen' waarin 'de confessionelen' worden aangewezen als degenen die 'alleen in uiterste noodzaak' met de socialisten zouden willen regeren. Anneke Visser en anderen in de PvdA-kring³⁾ wijzen die 'verklaring' af en erkennen dat, integendeel, lange tijd bij 'de confessionelen' (vooral bij de KVP) een voorkeur voor de PvdA boven de VVD heeft bestaan.

Men vraagt zich af of er na 1958/'59 weer wordt teruggegrepen op de 45-jarige oppositionele beginfase van de SDAP. Sinds 1959 regeert de PvdA af en toe mee, maar voor nog geen kwart van de sindsdien verstreken periode. Als dat de toekomst van de PvdA is dan kunnen we in deze eeuw nog op één halverwege onderbroken kabinet met de PvdA rekenen. Meer niet. Misschien wel minder⁴⁾. De PvdA, een belangrijke politieke factor met de allure van een getuigenispartijtje. Strijd noemen ze dat.

Traditioneel tegen de 'confessionelen'

De oude SDAP met haar vooropstellen van

3) *Socialisme en Democratie*, 86/1.

4) Frank Lafort in *Eisevierts Magazine* 5 juni 1986.

klasetegenstellingen is van meetaan in haar streven gefrustreerd doordat christelijke arbeiders niet op klassebasis maar op basis van hun confessie stemden en zich organiseerden. Aanvankelijk heeft de SDAP gepoogd om 'de confessie' te bestrijden. Dat werkte averechts. De socialisten ontdekten dat ze de waarde van de levensbeschouwing onaangetast moesten laten⁵⁾. Daarna probeerde de SDAP de godsdienst politiek irrelevant te verklaren. Christen-arbeiders werden als christen geaccepteerd als het klasse-bewustzijn sociaal en politiek bij hen maar voorop stond.

Op die manier kon veel later ook een gedeclassificeerd NKV worden geaccepteerd in het FNV. Die fusie van NVV en NKV is het belangrijkste succes geweest in de strijd tegen de 'zuilen'. De zuilen waren een ernstige hinderpaal voor de machtsvergroting van het socialisme. Ideologen in hun kring zien 'de verzuiling als een strategie om de klasetegenstellingen te dempen'⁶⁾.

De Doorbraak was geheel en al gericht op het politiek irrelevant maken van de godsdienstige motivatie. Althans, deze zou geen aanleiding tot enigerlei politieke of sociale organisatie meer mogen zijn. Ook nu nog klinkt bij overigens gematigde PvdA-figuren⁷⁾ de intolerante afkeer van godsdienst als organisatiemotief: 'Daar mag de niet-confessionele meerderheid openlijk verantwoording vragen, zoals zij dat tientallen jaren niet heeft gemogen' (nl. inzake de instandhouding van 'verzuilde instituten'). De PvdA is heel ver gegaan in het toegeven aan christelijke kiezers, als zij zich maar niet als zodanig organiseerden. Het beginselprogramma van 1946 beklemtoonde zelfs de religieuze factor als private, persoonlijke drijfveer voor politiek. Dat was echter niet genoeg om 'de confessionele massa voor zich te winnen'⁸⁾, maar stootte wel anderen af. De hoge score voor de CPN in 1946 (10%) wordt ondermeer daaraan toegeschreven. De Doorbraak is inhoudelijk geheel mislukt, hetgeen uitvoerig wordt aangetoond in de af en toe gepubliceerde klaagzangen van christelijke PvdA-leden. Bosscher schrijft 'Wie links is

en gelovig, en niet tot een politieke splinter wil behoren, kan anno 1986 heel goed bij de PvdA terecht, maar moet dan wel de nodige onverschilligheid of zelfs argwaan voor lief nemen'.

Naar buiten klinkt de afkeer openlijker tegen 'de KVP, later het CDA'; een uitspraak die bedoelt te zeggen dat 'de KVP' iets van een vanzelfsprekende verwerpelijkheid heeft, waar later in het CDA de andere partners CHU en ARP in meegesleurd zijn. Indirect worden ARP en CHU dus als franje afgedaan hetgeen aldaar niet in dank wordt afgenomen. In PvdA-kringen hebben veel te velen geen enkel oog voor wat bij anderen leeft. Men wist destijds dat er een voorkeur voor regeren met links bestond. Dat krediet heeft men moedwillig verkwist. 'CDA-tje pesten', dat was op den duur het adagium. Fantastisch 'strategisch' onbenul. Als men enkele jaargangen 'Socialisme en Democratie' doorbladert, alsmede diverse interviews van PvdA-toplieden, dan moet men concluderen dat er, ook intern, genoeg gewaarshuwd is. Toch spreekt Den Uyl in 'Voorwaarts' van 1 juni 1986 nog gewoon uit dat veranderingen niet nodig zijn. De langzame leerschool van de sociaal-democratie.

Socialistische macht, een vruchteloos streven

Veertig jaar analyse van stembusuitslagen zou best enig leerresultaat kunnen opleveren. Het strijden tegen 'confessionelen' is een centraal thema in de PvdA-strategie geweest. Ook de polarisatie met de VVD wilde niet de VVD tot slachtoffer maken, maar was gericht op een splitsing van de christendemocratie volgens de geloofsbeginselen van het links/rechts-denken. In militaire termen gedacht voert bestrijding tot onderwerping en inlijving van tegenstanders. In de politiek gaat deze militaire metafoor niet op.

5) J.C.H. Blom/W. ten Have in *Socialisme en Democratie*, 86/1.

6) Stuurman, geciteerd door J.Th. van den Berg, *Socialisme en Democratie*, 85/5.

7) J.Th. van den Berg, *Socialisme en Democratie*, 85/5.

8) D. Bosscher, *Socialisme en Democratie*, 86/1.

Op dat vlak kan men alleen tegenstanders inlijven als men ze overtuigt. Daartoe is wederzijdse sympathie of openheid een beslissende voorwaarde. Onderwerping is in een democratie geen fatsoenlijk doel. Wie dat wil moet verboden worden. Hij is tegen de Grondwet. De strijd tegen de 'confessionelen' heeft, hetgeen niet anders dan vanzelfsprekend is, niet tot winst voor de PvdA gevoerd. De christelijke kiezers hebben vaak wél de christen-democratische partijen verlaten maar dan alleen omdat ze door de PvdA rechts de gordijnen ingejaagd waren. Sinds 40 jaar ziet men dan ook de VVD krachtig groeien ten koste van de christelijke partijen. Deze laatsten kregen tenslotte zelf ook een hekel aan die socialisten die zo dramatisch aan zelfoverschatting leden. PvdA-strategen, tel uit uw winst.

Politieke macht verwerft men niet met Von Clausewitz in de hand. Met alle oorbare en minder oorbare middelen zetels aan het CDA pogen te ontwingen om vervolgens met datzelfde CDA, maar dan als ongelijkwaardig behandeld, te willen regeren; zo'n streven gaat aan innerlijke tegenstrijdigheden te gronde. Den Uyl-I toonde aan dat de PvdA alles eerlijk wil delen, behalve de macht⁹⁾, ieder gelijk wil behandelen behalve coalitiepartners. Dát was de essentie van Den Uyl-I voor de PvdA. En vervolgens werd geroepen 'dat kabinet Den Uyl-II, dat komt er toch'.

Welnu, christen-democraten begrepen wat daarmee bedoeld werd.

In Amerikaanse handboeken voor psychotherapie wordt er soms op gewezen dat men zich aan de cliënt moet voorstellen, hem de hand moet geven en een stoel moet aanbieden. Dat doet vreemd aan. Welke nurks zal zo iets nalaten. Toch moet men zich niet vergissen. Het totaal gebrek aan tact waar men in de politieke wereld, en vooral in zgn. linkse kringen op stuit, maakt soortgelijke richtlijnen noodzakelijk. Dat gebrek aan politieke beschaving komt, naar mijn ervaring, niet altijd uit kwaadwillendheid voort. In de literatuur kennen we het amu-

sante verhaal van Hildebrand over 'Een onaangenaam mens in de Haarlemmerhout'. Na tal van tactische misgrepen vertrekt de nurkse held. Vanuit de postkoets roept hij de uitwuiers nog, met een blik op z'n medereizigers, toe: 'Niet veel zaaks!' Welnu, waarom zou het CDA samen met zo'n 'nurks' in de postkoets (kabinet) plaatsnemen?

Nog wat mogelijkheden voor het oude spoor

Bestrijding van de christelijke 'confessie' is contraproductief; het irrelevant verklaren van de christelijke inspiratie als organisatiemotief leverde links ook niets op. In datzelfde spoor doorgaand zou men nu christelijke organisaties in het algemeen, en het CDA in het bijzonder, kunnen aanpraten dat ze een stuk machtiger en groter kunnen worden als zij de 'C' verdoezelen. Het welbekende 'Lucas 4 vers 5 t/m 7' recept¹⁰⁾.

In andere dan politieke organisaties is dit een succesvolle weg gebleken. Bestuurders zijn soms geheel uit zichzelf bereid om de zin van hun organisatie aan hun machtsstreven op te offeren. De 'zinloze bolwerken', waarover D'66 spreekt¹¹⁾ bestaan echt. De bekende vriend van het christelijk geloof de heer Heldring¹²⁾ schrijft in zijn NRC (ook al zo'n orgaan dat het beste met het CDA voor heeft) dat het CDA voor hem heel aanvaardbaar wordt als de 'C' maar wat minder aandacht krijgt. Maurice de Hond¹³⁾ leest uit de stand van zaken van zijn grafieken als een echte cijferwicheelaar af dat het CDA doorbreekt naar de niet-christelijke milieus. Via dat pad zou nog meer macht te halen zijn. Hier en daar in het partijapparaat slaat de begeerte toe. Wie weet is macht toch aantrekkelijker dan zin, principe of ideaal. Als de

9) Marlies Nagel in *Bestuursforum*, mei 1986.

10) N.T. 'En Hij voerde Hem op een hoogte en toonde Hem al de koninkrijken ter wereld in een ogenblik tijds. En de duivel zeide tot Hem: U zal ik al deze macht geven en hun heerlijkheid, want zij is mij overgegeven, en ik geef haar wie ik wil. Indien Gij mij aanbidt, zal zij geheel van U zijn.'

11) Verkiezingsprogramma van D'66 voor '86-'90.

12) *NRC 22 mei 1986*.

13) Maurice de Hond, *Hoe wij kiezen*, 1986.

raad van Heldring gehoor vindt kan het CDA toch nog stuk. 'If you cannot beat it, join it.' Op termijn kan het CDA vervolgens, per fusie met een andere partij, worden opgeheven. Dat levert alle politieke rivalen wel wat op. Het links/rechts-denken of een ander seculier 'geloof' bepaalt dan het openbare leven. Het christelijk willen zijn is in de politiek zodoende even weinig terzake als nu al binnen de PvdA. Het CDA-partijbestuur laat zich deze omhelzingstactiek voorlopig niet welgevallen. Partij-kaders hebben in de regel idealen, anders zouden ze dat moeizame werk niet doen.

Een andere vorm van karakterverlies die zetelwinst voor de PvdA belooft is die van het politieke schuiven van de PvdA zèlf. Minder socialistisch worden, geen rode vlaggen, geen internationale meer. Het centrum aanspreken¹⁴⁾. Het centrum, die abstractie die zich 'tussen links en rechts' bevindt. Be-doeld zijn de christen-democratische kiezers. Volgens deze wonderlijke filosofische conceptie is het christelijk geloof iets dat in de politiek tussen liberaal-humanisme en socialistisch-humanisme in ligt. Wij wensen deze denkers succes. Wat hen bij dit alles drijft is de krampachtige wens om kiezers die niet socialistisch maar christen-democratisch denken op valse voorwendse-len te verleiden tegen hun principes te stemmen.

Krampachtige zeteljacht op deze basis treft men trouwens ook bij liberalen en sommige CDA-leden aan. Zeteljacht mag best tijdens het campagne-seizoen. Winst is goed voor het moraal en ook wel voor de politieke invloed. Maar de effecten zijn verder heel betrekkelijk.

Het zwakke verband tussen zetelwinst en politieke macht

In de PvdA wordt onvoldoende beseft dat verkiezingswinst politiek volstrekt niet relevant is als men zich intussen bij de aanhang van andere partijen gehaat heeft gemaakt. De VVD kan rustig negen zetels aan het CDA verliezen en toch een significante politieke

inbreng behouden. Omdat de VVD bij de meeste CDA-kiezers geen afkeer oproept. Wiegel heeft dat uitstekend begrepen. Hij bestreed het CDA niet zoals de PvdA dat deed. Hij stelde zich niet zo anti-christelijk op. Daarom dachten veel christenen dat de VVD best iets voor hen was. De VVD werd voor hen een uitlaatklep om de PvdA haar streken betaald te zetten. De jongere garde in de VVD-fractie doet het anders. Die pleit ijverig voor punten die opvallend strijden met

' Zeteljacht mag, tijdens het campagneseizoen. '

christelijke waarden. De christelijke kiezers, vooral de hervormde, keren dus weer terug naar het CDA.

De PvdA heeft een meerderheidsmacht-strategie gevolgd die inhoudt dat ze alleen politieke invloed kan krijgen als ze de meerderheid heeft, *anders niet*. Welnu, de meerderheid ligt buiten bereik. Dat ziet men goed in. Diverse commentaren¹⁵⁾ wijzen erop dat, wat betreft de linkse kiezers, de koek op is. Kan de PvdA, net als andere democratische groepen, erkennen dat ze een minderheid is, of blijft ze nog steeds vruchteloos streven naar het 'alles' van de dictatuur van haar verhoopde meerderheid? Het niets zal haar deel zijn. Regeren kan men als men sterk genoeg is, ja. Maar veel belangrijker is het of men enigszins bevriende partners kan vin-

14) Den Uyl in *Voorwaarts*, 1 juni 1986.

15) J. IJf, *Socialisme en Democratie*, 83/7-8.

J. de Jong, *Socialisme en Democratie* 84/5.

den. Het gaat er dus om dat de PvdA weer even acceptabel wordt voor de CDA-achterban als ze vroeger bij de KVP was.

Met een 'strategie' red je dat niet. Daar is mentale verandering en oprechtheid voor nodig. Zolang de PvdA voor anderen geen acceptabele *partner* wil zijn, zal zij een parlementaire paria blijven. Kortom, de PvdA moet eindelijk eens inzien dat Nederland een minderheidsdemocratie is, waarin wederzijdse aanvaardbaarheid, billijke pacificaties en pluralistische ontplooiing de sleutelbegrippen zijn. De PvdA moet dat, net als anderen, leuk gaan vinden.

Mentale verandering mogelijk?

Het klassieke socialisme is in hoge mate gestempeld door de 'meester van het wantrouwen', Marx. Dat bepaalt sfeer en stijl ook nu nog. Het is moeilijk om vanuit die visie waardering voor andersdenkenden op te brengen. Hun redenering is immers als volgt: het arbeidersbelang is de exclusieve zorg

’ Als de PvdA geen acceptabele partner wil zijn, zal zij een parlementaire paria blijven. ’

het socialisme is eigenlijk niet fatsoenlijk. Compromissen tussen hen die het ware bewustzijn hebben en die een vals bewustzijn hebben is eigenlijk niet gerechtvaardigd.

Het socialisme kent van zichzelf uit niet de overtuiging dat men de wijsheid niet in pacht heeft. Morele principes in de politiek zijn goed verkiede eigenbelangen. Principieel handelen dat niet het eigenbelang, maar soms zelfs primair dat van anderen dient, dat kan eigenlijk niet. Dat moet ontmaskerd worden. Als men Sowjet-ideologen uitlegt dat beginselpolitiek mogelijk is, ontstaat er een lacherig sfeertje. 'Dat is natuurlijk hypocrisie.'

In de sociaal-democratie gaat men zover niet. Toch is de sfeer in linkse kringen in Nederland vanuit deze achtergrond beter te begrijpen. Het gebrek aan tolerantie, respect, fairness, dat is niet toevallig. Het zit diep. Men wil er hoogstens uit opportunistische redenen wel tijdelijk vanaf zien. Het is immers belangrijk om 'het centrum aan te spreken'.

We kunnen dus niet helemaal overzien wat we van de sociaal-democratie vragen als we voor een oprechte wending van polarisatie naar coalitie-denken pleiten. Voordat die wending in brede kringen binnen de PvdA en de verwante journalistieke wereld werkelijk met overtuiging voltrokken is, zijn we jaren verder.

A.M.O.

van de socialistische partij. Wie dat belang langs andere weg wil bevorderen ontbreekt het aan waar bewustzijn. Arbeidersbelang is voorts algemeen belang. De strijd daarvoor is die van de ware progressie. De juistheid van die strijd berust op de wetenschappelijke analyse van het maatschappelijk leven. Wie die juistheid ontkent is of dom of kwaadwillend. Hij dient belangen die strijdig zijn met die van de arbeidersklasse. Kritiek op

